

**О. Л. Даскалюк**

*(Чернівці, Чернівецький національний  
університет імені Юрія Федьковича)*

## **АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКО- БОЛГАРСЬКОЇ ЛЕКСИКИ ЗА СХОЖІСТЮ / ВІДМІННІСТЮ НА МОВНОМУ МАТЕРІАЛІ РОЗМОВНИКА**

**Даскалюк О. Л. Аналіз українсько-польсько-болгарської лексики за схожістю / відмінністю на мовному матеріалі розмовника.**

**Анотація.** Мовний матеріал розмовника засвідчує найуживанішу лексику, необхідну туристам для спілкування на найбільш затребувані або життєво необхідні в іншомовному середовищі теми. Таким чином словники, подані там, як і переліки необхідних для певних комунікативних ситуацій слів, є хорошим матеріалом для вивчення поширеної лексики та її порівняння між двома мовами. У нашому дослідженні ми розглянули невеликий перелік слів польсько-болгарського розмовника, щоб проаналізувати лексику за схожістю / відмінністю з поясненням через її походження.

**Ключові слова:** походження слова, схожість та відмінність лексики, болгарська, польська й українська мови.

**Daskaliuk O. L. Analysis of ukrainian-polish-bulgarian vocabulary based on similarities and differences in phrasebook material.**

**Summary.** The linguistic material of a phrasebook reflects the most commonly used vocabulary necessary for tourists to communicate on topics that are most in demand or vital in a foreign language environment. Thus, the dictionaries provided therein, as well as the lists of words required for specific communicative situations,

serve as valuable material for studying common vocabulary and comparing it between languages. In our study, we examined a small list of words from a Polish-Bulgarian phrasebook to analyze the vocabulary based on similarities and differences, providing explanations through its origin.

**Keywords:** the etymology of the word, lexical similarities and differences, Bulgarian, Polish, and Ukrainian languages.

Міжмовна комунікація в часи глобалізації та міжнародних викликів, коли багато носіїв певної мови потрапляють в чужомовне середовище і потребують нагальних знань з елементарної лексики для розв'язання побутових, як мінімум, проблем, залишається предметом розгляду мовознавчих студій, особливо практичного спрямування — вивчення мов, укладання розмовників, пораדча література для швидкого опанування певної мови. Вибрані мови для нашого дослідження поєднують три гілки слов'янських мов (спираючись на їх класичну класифікацію), що дозволить проаналізувати зміни, які відбулися в лексиці, наприклад, назв спорідненості, яка сягає ще шару праслов'янської мови, у яких можемо простежити фонетичні зміни, за якими цю класифікацію було зроблено (Тищенко, 2010, 65). Щодо згаданої тригрупової класифікації, запропонованої О. Шахматовим, категорично погоджуємося з думкою, що здійснено її за культурно-географічними ознаками (там само) без жодного врахування таких рис, як лексична, граматична

близькість тощо. Отож наша вибірка мов не стільки стосуватиметься класифікації слов'янських мов, скільки схожості / відмінності української, польської та болгарської мов на рівні слів, використаних для укладання розмовника 1973 року, таким чином, ми ще матимемо змогу поглянути на підбір лексем, який забезпечував найпростіший рівень спілкування пів століття тому. Про близькість слов'янських мов найповніше інформації містить вже цитована тут стаття К. Тищенка, так болгарська мова є найближчою до російської – 27% розбіжностей (Тищенко, 2010, 65), ми не будемо акцентувати на цій близькості, але навіть невеличкий матеріал нашого дослідження засвідчує цю частотність. У нашій статті зможемо простежити, як близькість / розбіжність проявиться поміж слів мов, взятих для аналізу, а от вибірка буде найрізноманітнішою, щоб охопити вагомі сфери життя і діяльності людини того часу.

Розмовник – це укладена збірка (зазвичай книжка кишенькового формату) найуживаніших фраз, виразів та слів іноземною мовою з їх перекладом та обов'язковою транскрипцією, оскільки передбачає усне використання поданого мовного матеріалу. Зважаючи на призначення, лексичний матеріал розмовника повинен містити лексику, необхідну для ведення нескладної комунікації, а тому акцент роблять на поширеність слів у певному мовному середовищі, тобто вибирають найуживаніші і

найдоступніші для розуміння, але з врахуванням їх обов'язковості, якщо мова йде, наприклад, про заповнення документів, переклад інформаційних повідомлень, як-от заборонні написи тощо. Андреев А. запропонував для ведення розмови поміж поляками й болгарами в середині 70-х років ХХ століття такі теми (подаємо в перекладі українською мовою): 1) інформаційні написи, попередження, оголошення та вивіски; 2) числа; 3) величини та міри; 4) персональні дані; 5) подорож; 6) готель; 7) харчування; 8) послуги; 9) пошта, телеграф, телефон; 10) покупки; 11) місто; 12) здоров'я; 13) розваги; 14) економічні, соціальні та політичні питання; 15) розмовні вислови. Як бачимо, тематика охоплює найголовнішу потребу мандрівника для забезпечення його нормального функціонування в іншомовному середовищі, зрозуміло, що лексика здебільшого містить найвживаніший пласт лексикону середньостатистичного мовця (у ті часи ці країни входили до соцтабору, тобто мали схожі пріоритети, мабуть, саме тому тут є розділ, де подано лексику для розмов на політичні теми). Загалом це нейтральна лексика, без залучення якихось місцевих особливостей, призначення якої — забезпечити зрозумілу комунікацію між носіями двох мов. Багато слів, запропонованих для спорадичного ситуативного перекладу, а саме в таких комунікативних ситуаціях послуговуються розмовниками, можна знайти в переліку Сводеша, звісно, про такий підхід

групування спільної лексики було чимало критичних зауважень, але його можна використовувати для невеликих досліджень.

Для будь-яких розмовників між слов'янськими мовами звичним є наявність великої кількості схожих за формою і дуже близьких за значенням слів. Про таку мовну спорідненість П. Ковалів писав: “Розуміти чужу мову, не вивчавши її, відчувати її дух — це означає бути в якійсь кривій спорідненості з носієм цієї мови” (Ковалів, 1954, 11). Як у вибіркових підтемах розмовника представлено схожу лексику, у чому полягає відмінність і на базі яких мов її створено, наявність слів, утворених на ґрунті аналізованої мови, випадки залучень запозичень та їх представленість в синонімах, короткий опис слів з погляду їх етимології — це завдання нашого дослідження, мета якого — дати узагальнену картину лексики польсько-болгарського розмовника середини 1970-х років в межах окресленої тематики з погляду аналізу її походження та схожості / відмінності. Звісно, що весь обсяг розмовника проаналізувати не вдасться, тому засередимося на окремих темах, а саме: написи інформаційні, величини та міри, персональні / особисті дані. Лексику будемо характеризувати за рисами: схожа — відмінна, спільнослов'янська — запозичена. Українську мову будемо залучати як мову-посередник.

Інформаційні повідомлення стосуються насамперед транспортної тематики і більша частина слів описує реалії людини середини ХХ століття, тобто частка спільнослов'янської лексики тут незначна. Наприклад, *бюро справки* — *biuro informacji* (довідкове бюро). Опорне слово бюро (наявне в усіх трьох мовах, що засвідчує спільне джерело запозичення) походить від французького слова bureau. А от уточнювальне слово в трьох мовах різне: польська скористалася запозиченням з латинської мови, справка — від праслов'янського (псл.) \*pravъ (етимологічні дані до всіх українських слів взято з ресурсу ГОРОХ), довідкове, від довідка — від псл. věděti.

*Буфет* — *bufet* (буфет) — поширений в ті часи заклад ресторанного господарства з обмеженим асортиментом (саме з цим значенням згадане слово використано в розмовнику), запозичено з французької. У наступній парі матимемо приклад часткової розбіжності в значенні (можливо, йдеться про неповну міжмовну омонімію): *гардероб* — *przechowalnia bagaży* (камера зберігання). У болгарській мові слово гардероб має, окрім звичних українських значень, що стосуються одягу та місця його тимчасового зберігання (приватно, публічно), четвертим значення: “помещение (обикн. на гара) за временно пазене на багаж, стока на клиентите срещу заплащане” (взято з ресурсу Речник на българския език, усі інші

тлумачення до болгарських слів взято звідси ж) (приміщення (зазвичай на вокзалі) для тимчасового зберігання багажу клієнтів за оплату). Саме слово гардероб, як і багаж, що його маємо в польській мові, походить з французької мови. Камера — з латинської, через посередництво німецької. *Билетна каса* (*гущє за билети*) — *kasa biletowa* (*каса*): каса — в усіх мовах маємо запозичення з італійської, білет — з французької.

*Стая за майки с деца* — *sala dla matek z dziećmi* (*зал / зала для матерів з дітьми*): отож маємо першу пару спільнослов'янської лексики (майка — *matka* — матір, дете — *dziecko* — дитина (взято з переліку Сводеша)); стая має спільнослов'янське походження, зал / зала — запозичено з німецької чи французької мов.

*Розписание на влаковете* — *rozkład jazdy* (*porozkładów*) (*розклад руху поїздів*): розписание, як і розклад, влак, росяг (потяг / поїзд) утворені від спільнослов'янських слів (розписувати, записувати щось сортуючи, групуючи, розкладати так само, влак — волочити, потяг — тягнути, поїзд — їзда). *Ресторант* — *restauracja* (*ресторан*) — походить з французької мови. *Чакалня* — *roczekalnja* (*зал очікування*): ці слова можна розглядати як спільнослов'янські, оскільки походять від псл. \*čekati. *Началник гара* — *zawiaadowca stacji* (*начальник станції*): гара походить від французького gare, станція — найімовірніше з латинської, начальник (начальник)

— походить зі старослов'янської, *zawiaadowca* — з псл. \**съ-vědeti*. *Заместник* — *zastępcą* (*заступник*): усі слова мають спільнослов'янське походження, а тому мають великий відсоток схожості, хоча й з певними фонетичними відмінностями.

*Клозет* — *ubikacja* (*туалет*): усі слова запозичені (клозет — від англійського *closet*; *ubikacja* — від німецького (австрійського) *Ubikation*, туалет — з французького *toilette*).

Отож ми розглянули перелік слів підтеми “На гарата” — “*Na dworcu kolejowym*” (“На залізничному вокзалі”). Деякі слова назви підтеми є запозиченими, гарата було розглянуто вище, вокзал — з англ. *Vauxhall*, деякі є спільнослов'янськими: залізниця — псл. \**želězo*; *dworzec* — псл. \**dvorъ*, *kolejowy* — псл. \**kolěja*.

Якщо підсумувати лексичне наповнення цієї невеликої підтеми, то варто вказати на переважно запозичену лексику цієї тематики (перебування на вокзалі), особливо це стосується назв приміщень (окрім почекальні), спільнослов'янську лексику в її варіативності, спричиненій особливостями фонетичних змін аналізованих слов'янських мов, подибуємо в назвах, де згадано осіб за спорідненістю, професійною діяльністю, в назві транспорту — поїзд. З погляду зрозумілості лексики цього розділу, то завдяки запозиченням, які паралельно зустрічаємо чи не у всіх мовах, предмет розмови буде зрозумілим.

З третьої теми “Величини та міри” теж візьмемо для порівняння слова першої підтеми: “*Pieniądze*” – “*Пари*” (“*Гроші*”). Як бачимо, назви валют в мовах різні, у польській мові *pieniądze* походить від нім. *pfenni(n)g* (до слів польської мови всі тлумачення взято з ресурсу *Wielki słownik języka polskiego*); болгарське *пари* походить з перської мови, де, ймовірно, мало значення “золотий”, гроші — зі старочеської або давньоверхньонімецької. Отож поляки, болгари та українці про міру вартості при купівлі та продажу дізналися від різних народів, що й зафіксовано у відповідній лексиці. *Lew = 100 stotinek*, щоб пояснити походження назв болгарської валюти, подивимося на етимологію цих слів: лев — від назви хижака, який є символом сили, влади і болгарської державності, як назву валюти використовують з 1880 року; стотинка – одна частина від ста (схоже значення маємо в українському слові відсоток). *Złoty* — назва польської валюти походить від кольору монети (золотий), а тому є спільнослов’янською. *Grosz* походить від старочеської, назва певної частини грошей. Отож тут маємо збіг: гроші — в українській мові означають міру вартості; капітал, статок, кошти; в польській – розмінну монету; пари як загальна назва грошей містить семантику “золотий”, таке саме значення, але в слов’янському варіанті маємо в назві польської грошової одиниці. Мабуть, у згаданих

випадках маємо приклад часткової міжмовної омонімії.

*Banknoty* – *банкноти (банкноти)* – використання того самого англійського слова *banknote* — банківський білет. *Monety* — *монети (монети)* – від латинського слова *monēta*, що пов’язують з титулом богині Юнони — “Монета” (радниця). *Waluta* — *валюта (валюта)* родом з мови італійської. Терміни без жодних змін використовують в українській, польській та болгарській мовах, це можна тлумачити як перейняття знань, у нашому випадку у фінансовій сфері, від сусідніх народів.

Оскільки до предмета нашого вивчення не входять синтаксичні конструкції, то переходимо до словничка, який є в цій темі, де перераховано основні економічні терміни, потрібні для ведення розмови щодо фінансово-економічної сфери. Почнімо зі слів, які є схожими, оскільки запозичені з тієї самої іноземної мови: *bank* — *банка (банк)*, мова-донор — німецька або французька; *czek* — *чек (чек)* від англійського слова *cheque*; *depozyt* — *депозит (депозит)* — з латинської, де означало річ, залишену на зберігання.

Далі розглянемо спільнослов’янські слова, що засвідчуватимуть: поняття, які вони називають або від яких походять, були відомими слов’янам ще за часів їх спільного проживання. *Dług* — *задължение, дълг (борг)*: польські та болгарські назви взятого в позику походять від псл. \*dǫlgъ, українське слово з

німецької: “н. Borg «позичка», borgen «позичати», споріднене з англ. borrow «позичати», зводиться до того самого кореня, що й н. bergen, укр. *берегти*, і первісно означало «давати пощаду, давати строк для виплати»” (ГОРОХ). Від цих слів походять і назви осіб, яким дано пощаду і термін для виплати: *dłużnik* — *длъжник (боржник)*.

*Drobne* — *дребни (дрібні)*: від псл. \*drobьnъ “*mały, niewielki; mialki, drobnoziarnisty*” (Wielki słownik języka polskiego), “незначний щодо вартості” (ГОРОХ). *Oddział* — *отдел (відділ)*: це хороший приклад для ілюстрації фонетичної протези, властивої українській мові, загалом слово означає щось відділене, частину від цілого, підрозділ.

Також у цьому словничку є слова, які походять від різних слов’янських слів, а тому мають відмінності у зовнішній формі: *gotówka* — (*пари*) *в брой (готівка)*: “результат лексикалізації словосполучення типу *готова річ, плата* (про гроші, готові для сплати); поширення подібної структури слова в трьох суміжних мовах — українській, білоруській і польській — при відсутності її в інших слов’янських мовах робить можливим припущення про те, що українське і білоруське слова побудовано за зразком п. *gotówka*...” (ГОРОХ). *Пари в брой* — коли йдеться про платіж готівкою, а не банківський переказ. Слово *брой* має три значення, в першому мова йде про загальну кількість, групу предметів або осіб, воно найближче

для розуміння цієї словосполуки. Енциклопедія болгарської мови трактує походження цього слова так: “От глагола \*broji\* (режа, робота, броя), свързан с индоевропейския корен \*bhrē- (режа, стържа), първоначално означаващо „резка върху работ“ за отчитане” (від дієслова різати, працювати, рахувати, що спочатку означало “різати на верстаті” для лічби).

*Okienko* — *гише (віконце)*, знову маємо приклад фонетичної протези в українській мові. Польське й українське слово тут спільного походження, докладний розбір якого читаємо на ресурсі ГОРОХ: “псл. \*окѣно, утворене від \*око, як дісл. vindauga «вікно», з vindr «вітер» і auga «око» (звідси англ. window «вікно»)”.

Гише — “служебно място в учреждение (банка, поща, гара и под.) за обслужване на посетителите и клиентите, отделено от тях с преграда с прозорче” (Речник на българския език), походить від французького guichet, що означало невеликі двері, отвір або вікно в перегородці, що використовують для обслуговування клієнтів. Отож різні мови походження цих слів пояснюють їхню відмінність, як і спільнослов’янське — схожість.

*Oszczędność* — *спестяване (заощадження)*, знову ж таки для українського та польського маємо спільне слово походження: від псл. ščediti “первісне значення слова, очевидно, було «берегти, бути ощадливим»” (ГОРОХ), а от болгарське віддієслівне слово спестяване пішло від “пест”, що має слов’янське

походження (приміром, українське пестити) й означало збереження (Енциклопедия на българския език).

*Pożyczka* — *заем (позика)*: українське та польське слово — схожі, маємо таке тлумачення на ресурсі ГОРОХ: “[zyczyć] є мазурований варіант літературного *życzyć* <\**żytczyć*, утвореного від *żytek* «пожиток, ужиток», пов’язаного з *żyć* «жити»” (ГОРОХ), *заем від псл. \*zajьmь*.

Цікавою щодо тлумачення є наступна пара слів, одне слово якої ми вже розглянули раніше: *kasa pożyczkowa* — *взаимоспомагателна каса (кредитна спілка)*. Слово *позика*, яке є в польській назві, маємо і в українській мові, отож йдеться про те саме походження (що ми вже згадували раніше): “*psł. \*požiťьčiti 'dać komuś coś do używania, przekazać do korzystania'*” (Wielki słownik języka polskiego) (псл. \**požiťьčiti*, дати комусь щось до користування). Як бачимо, на думку укладачів Великого словника польської мови, *позичити*, *позика* походять з праслов’янської мови, ГОРОХ, про що йшлося раніше, дає дещо інше тлумачення походження цього слова, виводячи його безпосередньо з польської мови, її мазурського діалекту. У болгарському варіанті назви цього явища маємо *взаимоспомагателна*, етимологію якого не вдалося знайти, хоча вона є доволі прозорою: *взаємна допомога*. До слова *взаємний* маємо таке тлумачення: “очевидно, результати лексикалізації виразу псл. \*vь zajьmь,

утвореного з прийменника *въ(п)* та іменника *заїѣтъ*, похідного від дієслова *заїѣмати* (корінь *їѣ-* /*їѣ-*, той самий, що і в дієсловах *ма́ти*, *заїма́ти*, *я́ти*, *їня́ти*)” (ГОРОХ). Так ми знову вийшли на слово *заем*, про яке йшлося раніше. А допомога походить від *псл.* “\**romogti*, *romagati* «допомогти», давніше «потягти, підтягти (важкі речі)», похідне від \**mogti* в давнішому значенні «тягти»” (ГОРОХ). В українському перекладі маємо іншомовне слово *кредит*, що походить з італійської мови (*credito*), та спілка: “сл. *съ* *polu* «споловини, разом», що складалося з прийменника *съ* «з» та іменника *polъ* «половина, пів»” (ГОРОХ).

*Rata, na raty* — *вноска, на изплащане (на виплату)* — три різні назви. Польський термін походить від *нім.* *Rate*, а туди це слово прийшло з латини, означає фіксовану частину. Болгарський термін *вноска* за значенням і формою схожий до українського слова *внесок*, щодо походження, про що Енциклопедія болгарської мови зазначає: це слово болгарського походження, “*дериват от глагола 'внесям' (слагам вътре, плащам) с наставка '-ка'*” (походить від дієслова *вносити* (на депозит, частинами), а от ГОРОХ трактує походження слова так: “судячи з географії (словник Желехівського фіксує слово, словник Грінченка не фіксує), калька п. *wniosek* «внесення, вклад; посаг; пропозиція; висновок», утвореного від *wnieść* «внести»”, тобто спільним є дієслово *вносити* / *внести*.

На изплащане, як уже пояснено раніше, це частинами, теж спільне походження і схожа форма.

Коли в трьох мовах різні терміни: *procent* — *лихва* (*відсоток*). *Procent* — від німецького *Prozent* 'setna część' (сота частина) (*Wielki słownik języka polskiego*), *лихва* — маємо хороше пояснення походження: “От праславянското \**liхва*, свързано с прилагателното 'лихъ' (излишен, прекомерен). Първоначалното значение е било 'излишък', 'печалба’” (Енциклопедия на българския език) (від прсл. \**liхва*, спорідненого з прикметником 'лихъ' (надлишковий, надмірний). Спочатку означало “надлишок, прибуток”). Відсоток — має спільність у значенні з процентом: сота частина, від сотні. Як в українській, так і в болгарській мовах до розглянутих слів, утворених на базі рідної мови чи взятих з праслов'янської, синонімом використовують і термін процент.

Різні терміни-запозичення: *filia* — *клон* (*філія*). Українська мова, як і польська запозичили термін на позначення місцевого відділення якоїсь установи із західноєвропейських мов (ГОРОХ), Великий словник польської мови пояснює походження цього слова від латинського *filia*, що означає донька (і тут маємо лексико-семантичне продовження в українському прикметнику дочірнє, наприклад, підприємство). Клон — від грецького “гілка, відгалуження”, хоча Енциклопедія болгарської мови також вбачає в цьому

слові спільнослов'янський або давньоболгарський корінь зі значенням “частина дерева”, але є в болгарській мові і слово філіал “відносно самостійний підрозділ інституту, підприємства” (Речник на българския език).

Отож невеликий словник економічних термінів, потрібних мовцям в середині 1970-х років, містить чимало запозиченої лексики, яку використовують чи не в усіх трьох мовах, що значно спрощує комунікацію, приміром, на банківські теми, також має спільнослов'янські слова, що теж сприяє ефективному спілкуванню. Загалом відсоток слів, які подибуємо лише в одній мові, доволі незначний, окрім того, мови мають синонімами запозичені терміни, зрозумілі в інших слов'янських мовах, як-от процент, філія (мова-донор зазвичай латинська). У переліку Сводеша проаналізованої лексики не знайшли, це може бути свідченням того, що в списку зібрано слова доволі таки ранньої праслов'янської спільноти. З цією метою в темі “Персональні дані” розглянемо лексику як життя сучасного, наприклад, професія, соціальний стан, освіта, так і ту, що сформувалася ще в праслов'янський період — назви спорідненості.

Першою підтемою теми “*Персональні / особисті дані*” (*Dane osobiste* — *Лични данни*) є *kwestionariusz* — *въпросник (анкета)*. Слово дані маємо у всіх мовах, походить від псл. \**dati*. Особисті — “псл. *osobъ* «осібно, окремо», що виникло з прислівникового

звороту о sobě, о seбě «окремо, сам собі»»; персональні — пор. і лат. persona «персона» з per se «про себе» (ГОРОХ). Лични — походить від слова лице, в староболгарських та народних діалектах означало “гарний, презентабельний”. Kwestionariusz походить від французького слова questionnaire, въпросник від въпрос (запитання), яке пішло від дієслова \*prositi; анкета прийшло в українську мову з французької.

*Іміє* — *име* (ім’я) — спільнослов’янська лексика, походить слово від псл. \*jъmę. Nazwisko — презиме (фамилно име) (прізвище): друге особове ім’я має на перший погляд відмінні слова в аналізованих мовах, хоча, як покаже історичний екскурс в етимологію польського та українського слів, то слово-основа в них те саме. Отож nazwisko походить від псл. “\*zъvati, \*zovę 'wołać, przywoływać' > 'przywoływać imieniem, nazywać'” (Wielki słownik języka polskiego), презиме — ім’я, що стоїть “між особою та родиною” (Енциклопедия на български език), фамилно — з латинської мови, де означало сім’ю, родину, дім, запозичено через західноєвропейські мови; прізвище від псл. \*zъvati. В основі українського та польського другого імені лежить дія звати, в болгарській мові йдеться про сполучну ланку між особою та її родиною (фамілією).

*Nazwisko panieńskie (z domu)* — *презиме по баца* (*по батькові*): nazwisko panieńskie (z domu) перекладається як дівоче прізвище з батьківського

дому, оскільки ім'я по батькові польській мовній культурі не властиве. Баща — батько, обидва слова походять від того самого псл. \*bata, \*batja. В болгарській мові по батькові тривалий час виконувало функцію прізвища, зараз мовці більше дотримуються західноєвропейської практики, коли потрібно лише ім'я та прізвище.

*Imiona rodziców* — *имена на родителите (імена батьків)* — ще один пункт з іменем, мабуть, підбір цих лексем відповідав стандартам анкет, які діяли в ті часи. У цих словосполуках, окрім уже розглянутих, маємо слова *rodzice* (псл. \*rodzicy) й родител від псл. \*rodъ, дієслова родити. Продовженням цього словотворчого ланцюжка є наступні слова у словосполуках: *data urodzenia* — *дата на рождането (дата народження)* і *miejsce urodzenia* — *месторождение (місце народження)*: місце від псл. \*městьce. Звідси ж походять слова *narodowość* — *народност* (але національність): від псл. “\*narodъ 'to, со się narodziło, urodziło, obrodziło” (теж від дієслова родити), українське слово національність походить від запозиченого через польську мову терміна нація (лат. natio), що теж означає “те, що народжено, рід, родина”.

Різні за формою слова на позначення приналежності до певної держави: *obywatelstwo* — *гражданство (поданство)*, (укр. *громадянство*). Польське *obywatelstwo* походить від чеського *obyvatel*

(“мешканець”), громадянство від стел. град (“місто”), поданство від російського тотожного слова, що робить акцент на приналежності до монархічної держави, хоча й функціонує як синонім до громадянства; громадянство від псл. \*gromada. Як бачимо, всі терміни слов’янського походження, але від різних слів-основ. Щодо їх розуміння, то загальні обрисы значення співрозмовник зрозуміє, спираючись на схожі слова у своїй мові.

*Zawód* — *професія (професія, фах)*, наведені терміни мають частковий збіг, який спостерігаємо в мовах українській та болгарській. *Zawód* виводять від давнього дієслова *zawieść* (“розпочати щось робити”, що з часом розвинулося в значення “братися до чогось, мати справу з чимось”). Професія, відповідно й професія, походить з латинської, де означало офіційне оголошення; заняття; фах — було запозичено через польську з німецької. У польській мові також функціонують синоніми — професія, фах, але *zawód* є більш поширеним, як бачимо, в мові документів теж, оскільки одне з призначень розмовника: забезпечити комунікацію в органах влади.

*Wykształcenie, studia* — *образование, высшее образование (освіта, вища освіта)* — відмінні слова у всіх трьох мовах, розглянемо їх походження, щоб зрозуміти причину такої розбіжності. *Wykształcenie* походить від середньо-високо-німецького *gestalt*, що означало “форма, зовнішній вигляд, стан”, маємо

похідне від нього в українській мові — кшталт. *Studia* походить з латинської мови, українською перекладається як дослідження. Образование — це образ, калька слів грецької або німецької, що мали значення “образ” або “форма”, поширилося слово в Середньовіччі й означало метаморфозу (грецьке), формування (німецьке) особистості через знання. Висше, як і вище — прсл. \*vys-okъ. Освіта від прсл. \*svěť, зі значеннями “світло, світитися”. Ось звідки думка про те, що знання — це світло, а незнання — темрява. Отож розбіжність в термінах на позначення освіти спричинено різними джерелами запозиченням цього поняття, оскільки слова походять і з німецької, і з латинської, і з грецької, і з праслов’янської мов.

*Stan cywilny* — *гражданско състояние* (сімейний стан) теж мають різне походження, а звідси й різні слова на позначення становища людини щодо подружніх зв’язків. Стан походить від прсл. дієслова \*stati; *cywilny* від латинського, що означає громадянський (приміром, маємо з тим самим значенням в українській мові поняття “цивільний / громадянський шлюб”); сімейний від прсл. \*sěmьja.

*Żonaty, zamężna* — *женен, омъжена* (одружений, одружена) на перший погляд ніби різні слова, але польські та болгарські терміни мають часткову збіжність у зовнішній формі, а отож походять від тих самих праслов’янських слів. Поглянемо, чи

підтвердить це аналіз їх походження: *żonaty* — від псл. \**žena* (має жінку), *zameżna* від \**maž* (за мужем, що має чоловіка); *ženен* теж походить від псл. \**žena*, *омъжена* (словник надає перевагу *омъжа*, що теж походить від муж, “дана чоловікові”). *Одружений* походить від псл. \**drugъ* (“друг, товариш, приятель”), а це означає, що для українців подружнє походить від дружнього, тобто акцент на стосунках, на приязні, а не на гендерності. Стан відсутності подружніх зв’язків передають додаванням префіксів “заперечення”: *піе-*, *не-* (*не-*).

Тотожними є слова на позначення подружнього стану в разі втрати партнера, внаслідок його смерті: *wdowiec, wdowa* — *вдовець, вдова* (*вдівець, вдова*), єдине, що в українській мові в закритому складі о замінилося і; походять від псл. \**vъdova*.

*Miejsce (stalego) zamieszkania* — (*постоянно*) *местожителство* (*місце постійного проживання*) — класичний приклад перехрещування слів спільнослов’янського походження у мовах аналізу. Походження більшості слів ми вже розглянули.

Отож слова анкетування зосереджено на спільнослов’янській лексиці, оскільки вони стосуються спорідненості, назви якої формувалися якщо не в праіндоевропейський, то в праслов’янський період. Запозичень небагато, вони називають такі поняття, як освіта, професія. А спільне походження відбиває схожа лексика аж до тотожності або

подібності за коренем, що впливає на розуміння слів носіями різних слов'янських мов.

Навіть незначна кількість проаналізованих слів розмовника продемонструвала строкату лексичну картину, яка вражає своєю схожістю через запозичення понять, а разом з ним і слів із сусідніх мов, спільним походженням від праслов'янської, тут уже спостерігаємо фонетичну відмінність, або несхожість через різні мови-донори. Якщо на основі розглянутої лексики сформувати думку про рівень спорідненості, то найбільше збігів таки було між мовами українською і польською, хоча бували збіги й поміж болгарською і польською, або болгарською і українською. Звісно, що надто мала вибірка фактичного матеріалу не відкриває повної статистики лексики цих мов за схожістю / відмінністю, проте демонструє, наскільки хорошим джерелом досліджень такого роду є розмовники, оскільки їх лексичний матеріал відображає найуживанішу лексику і найпопулярніші теми для розмов. Таким чином збірки впорядкованих фраз можуть бути хорошим джерелом для вивчення лінгвокультурних зв'язків, пріоритетів різномовних спільнот в певні періоди (приміром, це дослідження плануємо продовжити через порівняння назв тем і відповідної лексики сучасних розмовників уже розглянутих мов), особливість мовного впливу (що передбачає дослідження речень та задіяних в них засобів мовного впливу).

## Список літератури

- ANDREJEW, A. (1973): *Rozmówki bułgarskie*. Nowe opracowanie. Warszawa: Wiedza powzeczna.
- Wielki słownik języka polskiego*: <https://wsjp.pl/>
- ГОРОХ: <https://goroh.pp.ua/>
- Енциклопедия на български език*: <https://dumite-bg.com/>
- Ковалів, П. (1954): *Українська мова та її становище серед інших слов'янських мов*. Вінніпег, 1954.
- Перелік Сводеша для слов'янських мов: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA\\_%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%88%D0%B0\\_%D0%B4%D0%BB%D1%8F\\_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85\\_%D0%BC%D0%BE%D0%B2](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA_%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%88%D0%B0_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%BC%D0%BE%D0%B2)
- Речник на българския език*: <https://rechnik.chitanka.info/>
- ТИЩЕНКО, К. (2010): Всеслов'янські словники української мови. *Наукові виклади*, № 3, с. 65-75.